

C. R. Jakobson.

V. Ernits.

Peale lereiaja hakkas Tõnn kolmat korda piiblit lugema. Enne Blüthenrothi tulekut loeb ta parajasti Eedeni aiast ja kujutab enesele mõttes õndsat Eedeni põlve ette: seal ei olevat muud teha, kui süüa ja Eedeni pöösaste all magada. — Tõnn on ka Kreutzwaldi „Sipelgat“ lugenud, kuid see on ta meeled ja pea hoopis segi ajanud.

Jakobsoni näitemängu peab korda läinuks, kuid mitte siiski eeskujuliseks tööks tunnistama. Temas annab Jakobson hästi täielise kirjelduse selleaegiste mõisnikkude elust, nende huvidest ja püüetest. Ühtlasi püüab ta näidata, missugune idealne mõisnik olema peaks. Seda peab Arthur eneses kujutama. Sellepärast on Arthuri iseloom vähe harilikku inimeste loomu sarnane: ei ole tal ühtegi kahtlemist, ühtegi võitlust enesega, ei tule tal ühtegi eksitust ette. Teda võib väga hästi teatava vabameelsuse programmi kehastuseks lugeda, kuna ta igas asjas punkti pealt nii teeb, nagu seda see programm nõuaks.

Ka Anna iseloom on vähe kahvatu. Me näeme ainult seda, kuidas armastus ennast temas avaldab, teda õnne joo-vastuses laseb olla. Ta ütleb tüki alguses, ta oleks ka siis õnnelik, kui Arthur teda natukesegi armastaks.

Selle eest on v. Altfusside, Blüthenrothi ja Tõnni karak-teristik palju täielisem, palju loomutruum, ehk küll mõnes ko-has karrikeeritud.

Missugust mõju see tükk avaldas, kui teda omal ajal etendati, ei ole raske ette kujutada: oli ta ju esimene tükk, milles mõisnikkude varjukülgi päevavalgele toodi, nende üle käredat otsust tehti.

Aastal 1870 ilmus trükist Jakobsoni „Kolm isamaa kõnet“, mis ta „Vanemuises“ 6. okt. 1768, 4. juunil ja 26. augustil 1870 pidanud oli. Raamatu käsikirja kinkis Jakobson „Vane-muisele“.

Esimene „isamaa kõne“ on „Eesti rahva valguse, pimeduse ja koiduajale“ pühendatud. Aega enne sakslaste siia-tulekut nimetab Jakobson Eesti rahva valguse ajaks, kuna rahvas siis nii hästi poliitiliselt ja majanduseliselt, kui ka vaim-selt kõrgel järjel oli. Vanade eestlaste vaimuelu kõrget järge tunnistab nende keel, mis Fählmanni arvamise järele kõige seadusepäralisem, kõige kõlavam terves maailmas on, nende rikkalik rahvaluule ja nende puhas, kõrgesisuline usk, mille üle Jakobson peaasjalikult Fählmanni muinasjuttude põhjal otsustab.

Selles „valguseaja“ kirjeldamises langeb Jakobson oma-moodi vanaaja idealiseerimisesse, kuna ta sõjakate vanade eestlaste elus niisugusid häid külgi näeb, mida ka nüüdne enam-vähem kultuuriliselt edenenud ja pikemat aega rahus elanud rahvas ei tunne. See on üldine nähtus rahvuselise ärkamise aja tegelaste juures. Ta põhjeneb selle roosilis-romantilise meeolu peal, mida rahvuseline ärkamine enesega kaasa toob. Jumaldatava rahva minevikku kujutatakse nii puhtana, nii ilmasüütuna ja selgena, nii kõrgel edenemiseastmel seisvana ette, et see ettekujutus ise üheks rahvuselist ärkamist kihutajaks teguriks saab, rahva väärtust ta enese silmis suu-rendada aitab ja heledaid tulevikulootusi lubab luua.

Tahtmata ja teadmata tegi Jakobson omades seletustes suure ajaloolise vea. Nimelt arvas ta, et eestlased õige vara-kult, juba enne 500 a. peale Kristust siin olla elanud. Seda viga aga ei tohi meie Jakobsonile süüks lugeda: teadus ei olnud sel ajal veel selgeks teinud, et Tacituse, Cassiodoruse ja teiste kroonikuste „aestyi“ või „aestii“ mitte eestlased ei olnud.

Ajajärku, mis 1186 a. kuni 1819 a. kestis, nimetab Ja-kobson õigusega „Eestirahva pimeduse ajaks,“ kuna ta selles midagi ei leia, millega rahul võiks olla. Tervest sellest aja-järgust paistavad silma ainult koledate sõdade, rüütlite priis-kamise ja rahva viletsa orjapõlve pildid.

Jakobson arvab, tõsist ristiisku ei olevat mitte sakslased toonud meie rahvale. Seda olevat teinud meie omad mehed, nimelt vennaste koguduse liikmed. Niisuguses arvamises liial-dab Jakobson kahtlemata, niisama ka selles, et ta meie rahva-koolile alusepanemist Vene valitsuse tööks loeb, kuna meie teame, et se Rootsi ajal tehti.

Aega, mis Eesti rahva elus pääle 1819 aasta tuli, ni-metab Jakobson koiduajaks, mis meil Vene keisrite armust osaks olevat saanud. Oma kõnet lõpetab ta lootuseavaldusega, et Eestimaa ka „kevadisest õhust ärkab haljaks,“ et tema „nooresoo usk ja lootus“ ta „uue elu tõutus“ on.

Tõise „isamaa kõne“ aineks on „Võitlemised Eesti vaimu-

põllul". Kõne peeti esimese näitemängu etendamise puhul „Vanemuises". „Vanemuise" ülesandeks loeb Jakobson neid koguda, kes Eesti vaimupõllul võidelda tahavad; et seda selgitada, mille eest ja kuidas võidelda, toob Jakobson ajaloolise ülevaate eestlaste mineviku võitluste üle.

Kõige paremini avaldab ennast vaimline võitlus kirjanduses, milles ennast teatava ajajärgu vaimuelu vastu peegeldab.

Eesti kirjanduse ajaloos on Jakobsoni järele kolm õitse-aega olnud. Esimene neist oli XVII. aastaajal, teine 1800 aasta ümber ja kolmas Eesti Õpetatud Seltsi (asut. 1838) tegevuse esimestel aastatel. Pärastpoole aga sündisivad Eesti Õpetatud Seltsis kaks parteid. Esimene neist seisis Eesti rahva iseolemise eest, kuna viimane teda saksastada soovis. Saksastamise eest seisja partei kasvis ikka suuremaks, mille tagajärjel selts oma tähtsuse Eesti rahvuslises liikumises kaotas, nii et teda õigusega „geleerte Gesellschaft'iks" võidi nimetada.

Oma aja peale vaadates arvab Jakobson, et eestlastel kadumist karta ei ole, sellepärast et nende kultuuralisele elule uue kirjanduse tärkamisega alus on pandud. Tarvis on ainult seda kultuura teed edasi minna, oma vaimu teaduse ja kunsti abil harida. Kunsti peab Jakobson õige tähtsaks faktoriks rahva vaimlises edenemises. Kunsti abil võivad üksiku inimese üleelamised (Jakobsoni ütlemise järele „südameliikumised") töötele edasi antud saada. Selle tagajärjel aga ühinevad need üleelamised „vägevaks jõuaks, mis ka vaenlased kokkuma paneb: sest vaimuülendus ja priius käivad käsikäes".

Kolmas kõne räägib „nõia usust ja nõia protsessidest". Jakobson seletab, et meie „kultuurakandjad" eestlase endise puhta usu oma nõiaausuga ära seganud. Ta toob oma süüdistuse tõenduseks mõned faktid meie maa ajaloost, mis meie maa endiste „isandate" madalat haridusejärgest tunnistavad.

Rohuks nõiausu vastu loeb Jakobson tõsist haridust ja iseäranis looduseteadust. Ta paneb rõhku selle peale, et koolides seda õpetataks.

„Kolme isamaa kõne" tähtsus Eesti rahvuslises ärkamises oli õige suur, suurem kui ühelgi muul eestikeelsel raamatul, Kalevipoeg muidugi väljaarvatud, millel jäädav mõju on. Jakobsoni „kolm isamaa kõnet" sütitasivad inimesi ainult sellel rahvuslises ärkamiseajal, kuid siis oli nende mõju igatahes suurem kui Kalevipojal. Kuna Kalevipoega terve rahva hulgas sel ajal võrdlemisi vähe loeti, sai „kolme isamaa kõne" esimene trükk (Peterburis 1870) peagi otsa, nii et „Eesti Kirjameeste Selts" nõuaks võttis teda uuesti 10000 eksemplaris (seni kuulmata arv Eestis!) trükkida lasta. Trükikoja pankroti-

jäämise pärast sai ainult 1000 eks. täitsa valmis, kuna esimene kõne 10000 eks. trükitud sai. Seda võib praegugi veel saada.

See, mis „Kolme isamaa kõne“ lugejaid valmistas, oli julge ja kartmata hüüe „edasi!“ ja optimistiline vaade tulevikusse, ehk küll minevik ainult kurbi mälestusi enesest järele jättis. Kuid see parem tulevik ei tule mitte iseenesest, vaid meie peame tema ise looma, tema kujunemises tegevad olema. Selleks aga on tarvis, et meil arusaamist selle kohta oleks, mis sihis meil tööd teha tuleb, ja energiat, millega oma püüdeid läbi viia saaksime. Just selles sihis mõjusivadki Jakobsoni tuliselt kirjutatud kõned. Nad saivad rahvale nagu tõrvakuks ja valgustasivad esimest korda meie maa ajalugu õiglasemalt kui seda sakslased teinud olivad. Nad näitasivad, et kui meie midagi kätte tahame saada, siis meie mehiselt võitlema peame, sest ainult võitlus võib meie maa ajast ära elanud elukorras paremat järke luua.

Meiema sakslaste juures sünnitasivad „Kolm isamaa kõnet“ päris plahvatuse. Nad olivad sellest sügavasti ärritatud, et keegi meie maa oludest niisugusid asju julges rääkida, pealegi veel lihtrahvale. Jakobsoni püüti mässule kihutajaks tembeldada, et teda sel teel eest ära toimetada.

Kuid sellest, et Jakobsoni poliitiliselt kahtlaseks püüti teha, ei olnud veel küll. Raamatule, mis sakslaste arvamise järele Eesti rahvast „maa“ kirikust ja senistest juhatajatest ära lahutada püüdis ja maksvate kõlbbuseliste, hariduseliste ja majanduseliste olude vastu tormi jooksis, tahtsivad nad vastuskirja kirjutada, mis teda täitsa ümber lükkaks. See anti Eichhorni, tuntud Jakobsoni vastase, saksameelse „Tallinna sõbra“ toimetaja hooleks, kelle sulest siis ka raamat „Rahu kohustab, vaen kaotab,“ ilmus. Eichhornil oligi mõnes tükis õigust, kus ta Jakobsoni vigade peale näitas, kuid raamatu üldine toon ja siht oli „Kolme isamaa kõnele“ täitsa vastu. Nimelt püüti siin eestlaste ja sakslaste vahekorda idealiseerida ja soovitati ka tuleviku politikat selle peale rajada, et eestlased sakslaste, kui rohkem kultuurilise rahva ees auukartust tunneks, kõikipidi talle oma „truualamlust“ üles näitaks ja, peaasi, alati rahu peaks. Teadagi ei avaldanud see raamat pea mingisugust mõju rahva peale: ei olnud sellesarnasid arvamisi rahva seas, mis sellele tööle kaasa oleksivad tunnud, temale vastu kajanud. Ainult rohkem tähelepanemist juhtis ta Jakobsoni töö peale.

Jakobson tahtis esiteks ise Eichhornile ühe tubli vastuse anda ja keelas sellepärast teist seda tegemast: ta tahta ise „seda Eichhorni tõukku tappa“. Kuid pärastpoole, kui ta nägi, et Eichhorni töölingit mõju rahva hulgas ei olnud, ei võtnud ta enam vaevaksigi seda tegema hakata.

Liikumine, mis sakslaste hulgas „Kolme isamaa kõne“ mõjul oli alanud, ei lõppenud nii ruttu. Ta oli õieti ütelda uus järk, uus epis, sellest võitlusest, mis sakslased Eesti rahvuslase iseteadlikkuse vastu pidasivad ja praegugi edasi peavad. See episde, oli aga selle poolest tähtis, et ta võitlusetuld märksa elavamalt põlema sütitas, ühtlasi aga sakslastele näitas, et see vahest ehk viimane löke sellest pea ilma-asjata võitlusest on. Jakobsoni, kes võitluselõkke ülespuhumisega seda oli sünnitanud, ei suudetud nii ruttu ära unustada.

Veel peale Jakobsoni surma, 1885 aastal, süüdistas teda Eichhorn¹⁾ selles, et Jakobson omas kõnes rahvaluule ainetat üht hiilgavat Eesti minevikuriiki toredates värvides kirjeldanud. Sellel võida aga lihtrahva peale, „kes aga mitte ilma kiredeta ja jõutundmuseta ei ole,“ kõige halvem poliitiline mõju olla. Nimelt võida rahva keskel separatistilised püüdmised tekkida. Niisugusel korral olevat riigivalitsusel kerge salgakese unistajaga valmis saada, kuna rahvas sellelābi võmata viletsasse kõlbuselisesse ja majanduselisesse seisukorda sattuks.

Eichhorn püüab ennast selle arvamisega kui üht soojemat rahvasõpra esiteleda, kellel rahva saatus kallis on, kes lihtrahva kirgedes ja jõutundmuses, mida isamaaline vaimustus juhib, kõige tõsisemat hädaohtu näeb. Heameelega tahaks ta seda ära hoida. Kuid kui meie seda meeles peame, et juba 15 aastat „Kolme isamaa kõne“ väljaandmisest mööda oli, ja mitte midagi sellesarnast hirmutavat Eesti elus selle aja sees nähtavale ei tulnud, siis peame tingimata Eichhorni sõnade tõemõttelikkuse juures kahtlema. Järeltulev aeg andis selle üle muidugi oma õiglase otsuse. Kuna Jakobsoni pea iga eestlane teab, ei ole Eichhornist ja tema nutulauludest pea midagi rahva mälestusesse jäänud.

Mõtteid, mis „Kolmes isamaa kõnes“ ettetoodud saivad, kordab Jakobson osalt omas kõnes, mis ta Vana-Vändra uue vallamaja õnnistamise juures pidas. Kõne ilmus 1876 a. trükist nime all: „Natukene meie kevade rõõmust“.

Jakobsoni järgmine ajaloolise sisuga töö „Galileo Galilei, üks valguseriigi vägev võitleja“ ilmus enne Sakalas, sai siis a. 1878 iseraamatus välja antud. Sissetulek läks Eesti Aleksandri kooli heaks. Selles väikeses töökeses kirjeldatakse kuulsa füüsika- ja täheteadlase elu ja tema võitlemist kiriku vastu teaduslase uurimise vabaduse eest. Muidugi on Jakobsoni sümpaatia täielikult Galilei pool, kuna kiriku esitajad nii mõnegi terava märkuse osaks saavad.

Õige tähtsat tööd tegi Jakobson koolikirjanduse põllul,

1) „Nordische Rundschau“ 1885, lhk. 168.

mida meil sel ajal peaaegu ei olnudki. Et seda puudust parandada, andis ta terve rea tublisid kooliraamatuid välja.

A. 1866 ilmus tema „Uus abitsiraamat, kust 50 päevaga lugema ja kirjutama võib õppida“. See oli omal ajal kõige-parem raamat lugema õppimiseks. 1898 a. ilmus temast Laakmanni juures 6 trükk.

Kuid suurem oli tarvidus kooli lugemise raamatu järele; mis koguni puudus. Koolides loeti selleasemel uut testamenti. Mõnel pool olevat raamatut „Eesti laste siber“ tarvitatud, mis viletsas võrukeelesarnases murdes oli (Sakala 20, 1878).

Et seda tarvidust täita, kirjutas Jakobson oma „Kooli lugemise raamatu“ 3 jaos (I. jagu 1867 a., II 1874 ja III 1876). Ta lubas ka neljanda ja viienda jao kõrgematele koolidele kokkusäada, kuid seda ei olnud sel ajal tarviski, sest et Eesti ülemate õpeasutuste avamine võimataks tehti.

Ehk küll raamat kõigiti häa oli, kõikki kasvatusteadlisi nõudmisi täitis, siiski ei tahetud teda esiti vastu võtta. Esimene jao esimene trükk (5000 eksemplari) sai ainult kolme aasta jooksul ära müüdud. Ühe õpetajate koosoleku pääl Võrus oli kord seda raamatut arvustatud ja kõikide poolt kõlb-liseks tunnistatud, kuid selle tähendusega: „Kahju, et C. R. Jakobson selle on kirjutanud!“ Üks saksasoost õpetaja oli selle peale öelnud: „Kui ka kurat põrgust ise selle raamatu oleks kirjutanud ja meie leiame ta hea olevat, siis peame ta vastu võtma, kui meil teist paremat ei ole“.

Esimene jagu sai siiski üleüldiselt pruukimisele võetud, ehk küll Malmi „Laulud ja lood“ temaga võistlesivad. Enne Balti koolide rahvahariduse ministeriumi alla minekut (1887) hoidsivad mitmed õpetajad Jakobsoni raamatut oma koolidest eemale. Esimest jagu on 15 korda trükitud. Kolm korda on teda parandatud ja täiendatud, nimelt 7. trükk Kunderi, 12. P. Oru ja 15. trükk J. Bergmanni poolt. 7-das trükis on Kunder mitu vähem kõlblikku lugemisetükki väljajätnud, selle eest aga rohkesti uusi, paremaid juure lisanud, nii et lugemise tükide arv 248 pealt 283 peale tõusis. 12-das trükis on ainult paar uut luuletust ja üks 7-dast trükist väljajäetud, nii et nende arv 264 peale langes. 15-das trükis on raamatule Eestimaa kaart juure lisatud.

Ka keele ja õigestikirjutuse poolest on raamatut igal pa-randamise korral silutud. Esimese trüki ilmumise ajal oli uus kirjaviis sõna õiges mõttes uus ja väljaarenemata, sellepärast tuli „Lugemise raamatu“ keeles pärastpoole palju parandusi ette võtta.

„Lugemise raamatu“ esimest jagu tarvitati vallakoolides kuni 1905 aastani. Mõnel pool loetakse teda veel praegugi.

Viimasel ajal on M. Kampmanni „Kooli lugemise raamat“ pea igal pool Jakobsoni raamatu asemele pruukimisele võetud.

Raamatu teine ja kolmas jagu ilmuvad kumbki ühes trükis. Neid pruugiti aga õige vähe: tõist jagu ei lubatud tema isamaalise tooni pärast koolides tarvitada, kuna kolmat jagu tema raskema sisu pärast algkoolides tarvitada ei võidud. 1890 a. ühendas I. Kurrik II ja III jao ühte, ning seda nõnda nimetatud „tõist jagu“ tarvitati kuni viimase ajani kihelkonna ja ministeriumi koolides. Seda kokkuliidetud tõist jagu on kolm korda trükitud. Viimast trükki (1907) on J. Bergmann parandanud ja täiendanud. Ta on raamatusse mitmed tükid Eesti kirjanduse ja üldlühilise ajaloo kohta võtnud.

Jakobsoni kirjutatud töö ei ole niisugune kooli lugemise raamat, nagu seda selle sõna all harilikult mõistetakse. Kuna kooli lugemise raamatutes ainult kirjanduselisi palasid tuuakse, on Jakobsoni raamatu sisu palju laialisem ja mitmekesisem. Siin ei peeta ainult õppija keelelist ja kirjanduselist väljaarenemist silmas, vaid püütakse ka palju muud tarkust õpetada.

See rippus ära meie rahvakooli iseäraldustest. Kooli kursused oli liiga lühike, ja seegi aeg usuõpetuse tuupimisega täidetud, nii et muude teaduste jaoks aega üle ei jäänud. Looduseteadust ja ajalugu ei olnud meie koolides sugugi, kuna geografia õpetus lapsekingades seisis. Et aga miskisugunegi arusaamine looduse nähtustest, miskisugusedki teadmised meid ümbritsevast maailmast, meie omast rahvast ja tema ajaloost kooliskäijatele kätte oleksivad saanud, pidi seda lugemise abil emakeele tundide pääl tehtama. Nii oli ja on praegugi meie algkoolides lugemiseraamatul kahekordne ülesanne.

Jakobsoni raamatud tõivad eneses selleaegsete kirjanikkude paremaid töösid. 46 sulemehe tööd on nendes (Oru parand. I. ja ühend. II. jaos) ruumi leidnud. Nad on pea kõik XIX aastaseja tööd: vanemat Eesti kirjandust tundis Jakobson vähe, peagi leidub selles vähe kõlbulist materjali lugemiseraamatusse võtmiseks.

Et lugemise raamatutes kõige parematele kirjanduselistele loodetele aset anti ja nad sellelābi rahva seas õige suurt laialilagunemist leidsivad, siis oli nende raamatute mõju õige suur nimelt selles tükis, at nad rahvast oma kirjandusega tutvustasivad, seda temale armsaks tegivad. Et nüüd palju rohkem kirjandust loetakse, kui enne, seda tuleb teataval mõõdul Jakobsoni lugemiseraamatute tõõviljaks lugeda. Nad lõivad noorte inimeste juures selle aluse, mille peal pärastine huvitus kirjanduse vastu põhjenes. Iseāranis tuleb seda silmas pidada, et nad rahvaluule vastu huvitust āratada āitasivad.

Sisu poolest võiks kõikki „Lugemise raamatu“ tükkisid

kahte päägrupesse jaotada. Ühed oleks need, mis õppija hingeelu kujunemise peale mõju avaldama peavad, millel kasvatusline siht on. Teiste eesmärk on lugeja teadmisi suurendada, ta silmaringi laiendada. Seda klassifikatsiooni ei saa aga täitsa läbi viia: on palju niisuguseid tükkisid, milledes mõlemad eelnimetatud sihid on. Selle põhjus on lihtne: et midagi asja inimesele armsaks teha, tema huvitust selle vastu äratada, on tarvis ühtlasi teatav asi talle selgeks teha, selle kohta laiemat arusaamist luua.

Kõige tähtsam moraalne ülesanne, mis „Lugemise raamatul“ näib olevat, on religiositeedi kasvatamine. Usulise sisuga tükkisid tuleb mõlemas jaos palju ette. Ka on hea arv piiblisalmisid raamatusse võetud. — Nende tükkide kohta võiks tähendada, et nendes see abitumale omane patukahetsemise toon puudub, mis õige tihti usulise sisuga raamatute iseäraldus on.

„Lugemise raamatust“ paistab üleüldse elurõõmus toon välja. Mõte, et maapealne elu kaduv on, et surm inimese tegevuse siin lõpetab, ei anna mingi põhjust maapealse elu põlgamiseks, ei too enesega ühtegi musta, kurba mõtet. Kõige selgemini avaldavad seda mõtet rahvalaul „Laul ja mure“ ja Koidula luuletus: „Üürikene“.

Kõlbuselistest küsimustest iseäraldi räägivad päätükid: Valmid, Kuda külv, nõnda lõikus, Vanemad ja lapsed, Ligimese armastus. Nendes ettet oodud mõtted on juba pealkirjadega ära tähendatud, nii et nendest pikemalt rääkida ei maksa. — Karskuse üle on ainult kahes paragraafis juttu.

Peale religiositeedi on raamatu kõige tähtsamaks iseäralduseks isamaalsus, isamaaline vaimustus. Et nooressoos armastust oma maa ja rahva vastu äratada, seks toob Jskobson esite kirjeldusi meie isamaa, tema rahva looduse üle, tutvustab lugejat nii hästi Eesti muinasajaga, kui ka ajaloolise minevikuga. Peale geograafiliste ja ajalooliste kirjelduste meie kodumaa üle toob Jakobson hulga isamaalisi luuletusi Koidula, Kuhlbari ja teiste poolt, nii sama rahvalaulusid ja kohtasid Kalevipojast. Nende otstarve on otsekohene patriootiliste tundmuste äratamine, mis tegudele ja tööle isamaa kasuks peab viima. Milles see tegevus peab seisma, seda näitab Jakobsoni enese kirjutatud lugemisetükk: „Meie kolmekordne kevaderõõm“, mille lõpp nii käib: „Tehkem siis nüüd, et meie oma priiuse nime ka õigusega kanname! Harige hoolega oma vaimu, et meie mõistus selgeks ja meie silmad lahti saaksivad, et see kevade meie rahvaelus igaveseks kevadeks jääks!“

Õige palju palasid on loodusekirjeldustele pühendatud. Nendes püütakse huvitust looduse nähtuste ja elu tähelepane-

miseks äratada, looduse ilu tunda mõistma õpetada ja armastust looduse vastu äratada. Selle kõrval tuuakse aga suur hulk teadmisi mitmesuguste loodusteaduste aladelt. — Loodusest ja taimedest leiavad need iseäralikku tähelepanemist, mis põllumehele tähtsad on. Ka põllutöö algusõpetustega tutvustab Jakobson lugejat.

Terve rida päätükkisid on võõraste maade, nende looduse ja rahvaste kirjeldamisele pühendatud. Ühtlasi tuuakse teateid ka nende ajaloo kohta.

Esimeses jaos on päätükk: „Inimeste tarkus“, milles lugejaid inimese materjaalse kultuura ja tehnika edenemise peamomentidega tutvustatakse.

Ka astronoomilisi teadmisi pakutakse selles raamatus. Esimese jao lõpus on päätükk: „Taeva laotus“, milles päikese süsteemist ja taeva tähtedest üldise lühikene seletus antakse.

O. W. Masingi „Lugemised maailmast“ (II. jaos) ja Saksa keelest tõlgitud tükk: „Loodasjad ja Looja“ (I. jaosse Kunderi poolt juure lisatud) püüavad üldist religioöso-filosoofilist ilmavaadet põhjendada. Masingi kaheksas „Lugemises maailmast“ räägitakse inimese hingest, selle omadustest ja inimese elu eesmärgist, muidugi, usulisest seisukohast väljamineks. Tükk: „Loodasjad ja Looja“ kordab seda vanaaegist mõtet, et nii nagu kell ilma uurmaakrita iseenesest saadud ei või olla, nii sama ka imelikul ja toredal maailmal üks Looja on.

Kui meie maal tütarlaste koolisid hakati asutama, kirjutas Jakobson ka nende jaoks lugemise raamatu, „Helmed“ (1880), Selle raamatu esimene trükk ei ole praegugi vist veel müüdud. Selle raamatu kirjutas Jakobson siis, kui tal palju muid toimetusi ajalehe väljaandmises ja mujal oli, nii et ta seda ei saanud nii hoolikalt kokku seada, kui endiseid kooli lugemise-raamatuid.

„Helmedes“ on teaduselist materjali koguni vähe, selle eest aga palju rohkem tükkisid, kus naisterahvastest ja nende tööst ja talitustest räägitakse. Raamatu sisu üle annavad temas oleva viie päätüki päälkirjad õige selge pildi. Need on järgmised: „Ema hõlmas ja isa majas“, „Õues ja aias“, „Perekonna ja ligimeste seas“, „Metsas ja põllul“ ja „Vanaema targad jutustamised“.

Naisterahva ideaali kujutab Jakobson tükis: „Tiiu, üks õige lasteema ja majapidaja“. Tiiu on oma seisusega rahul, jumalakartlik, loodusearmastaja, sõprade vastu lahke, kokkuhoidlik, töö- ja korraarmastaja, tubli majapidaja. Ehk ta küll usklik on, siiski käib ta ainult korra kuus kirikus, et sealt seda värskemaid ja sügavamaid muljendid saada.

1868 a. andis Jakobson „Väikese geografia“ välja, mille

jaoks ta ka hiljem „Kooli atlassi“ parandas. See raamat tõi, nagu kõik selleaegsed geograafia õperaamatud, eneses tubli suure geograafilise nomenklatuuri. Nimed on nii kirjutatud, nagu nad välja räägitakse, ainult inimeste nimede järele võetud koha nimede õigestikirjutus jäi muutmata. Seda raamatud tarvitati mitmel pool kuni koolide venestamiseni.

1878 a. ilmus Jakobsoni sulest „Saksakeele õperaamatu“ esimene jagu, mida praegugi veel mõnel pool tarvitavat. 1890 a. parandas selle raamatu teise trüki P. Org. 1905 a. ilmus Mattieseni juures neljas trükk.

Raamatu eeskõnes arvab Jakobson, et mehaaniliselt võõrast keelt ära õppida ainult siis võimalik olla, kui emakeele rääkimine ära keelatakse. See keeld aga sünnitab vaimlise edendamise kängu jäämist, millel väga kurvad tagajärjed on. Selle ütluse tõsidust illustreerida meie linnad oma saksakeeliste algkoolidega, mis uulitsahulgusid kasvatavat. Niisuguse saksakeelse õpetuse kohta ütleb Jakobson: „Kus võimalik ei ole õpetust Saksa, kui ka igas muus võõras keeles meie rahvakoolides nii viisi anda, et see ühtlasi ka vaimu hariv oleks, siis parem ei peaks seda mitte antama“.

Ka muusika põllul tegi Jakobson oma jao tööd. Muusikalisest vaimust tema isa kodus rääkisime meie juba enne. Ta ise tundis helikunsti tähtsust sügavasti. Omas luutesuses: „Muusika“ nimetab ta teda „Suure Taadi tütreks, taevast ilma ilmunud niuks“, kes inimese elulaeva juhib „läbi maa ja taeva“.

1869 a. andis Jakobson „Vanemuise kandle hääled“ I välja. See noodiraamat ilmus esimeseks Eesti laulupiduks. Ta sisaldas kogu meestekoori laulusid. Tõine jagu „Vanemuise kandle häälest“ ilmus a. 1872.

Esimese jao eeskõnes jutustab Jakobson Fählmanni järele Vanemuise laulmisest ja tema lahkumisest. Ainult mõni laulik kuulda veel tema häält, kuid neid ei tahta Eesti pojad mitte kuulda võtta, sest et neil „võeral vaenul ja viisil valatud sortsi-puhtused ikka veel armsamad on, kui oma enese kallid laulud „Eesti metsa kohinast ja Eesti vägevate meeste tegudest“. Lõpeb eeskõne, mis üks tulisematest rahvuselise muusika kihutusekirjadest Eestis on, Hurti küsimusega:

„Auusad ajad, ilusamad ilmad,
muistne kuulus laulupõlv,
millal näevad teid kõik Eesti silmad,
millal lõpeb laulutalg?“

Pea ühel ajal „Vanemuise kandle hääle“ II. jaoga ilmus „Rõõmus laulja I“, milles „Kooli lugemiseraamatu viisid sees

olivad. Viimane kogu lauluviisid olevat Jakobsonil trükkimata jäänud, kuidas Eisen „Tähtsates meestes III“ teatab.

Ehk Jakobson küll palju muusikalisi töid välja ei annud, oli nendel siiski oma tähtsus. Nendes olivad lihtsad, kuid siiski ilusad lauluviisid, millest praegugi mitmed rahvasuus kõlavad. Suurem hulk viisid on Soome ja Eesti viisid, kuna vähemal määral Saksa, veel vähem teiste rahvaste viisid ette tuleb.

Kuid mitte üksi rahva vaimlise kultuura tõstmiseks ei teinud Jakobson tööd. Ta teadis, et see ilma materjaalse kultuura edenemiseta kõrgele tõusta ei või, et materjaalse kultuura väljaarenematus vaimlise elu edendamisele teatava piiri paneb, millest raske on üle saada. Sellepärast tegi ta ka materjaalse kultuura tõstmise heaks tööd. Ta andis välja paari kirja laevasõidu üle ja terve rea raamatuid põllutöö kohta.

1868. a. ilmus lätlase C. Waldemari ainetel broshüür „Meie kaubalaevavägi Läänemeres. Hea nõuu, kuidas teda korda saada“. Jakobson räägib siin „vanast eesti merevaimust“, mis aga nüüd ennast liiga vähe avaldada. Siis räägib ta sellest kasust, mis korralik mereasjandus tuua võiks. Ta hindab võimalikku puhast kasu 9 miljoni rubla peale. Niisuguse rikkuseallika tarvitusele võtmist loeb ta päris „isamaaliseks“ kohuseks.

A. 1879 ilmus uus laenuasjanduse edendamise kihutuse kiri: „Meie laevamehed“. See kordas peaasjalikult endisid mõtteid, kuid pani neid rannaelanikkudele enam vähem südame peale.

Need kirjad ei jäänud tagajärjeta. Nad aitasivad suurel määral „Linda“ laevaseltsi asutamiseks kaasa, suurema rahvahulga seas huvitust mereasjanduse kohta äratades.

Põllutöö üle kirjutas Jakobson põhjalikuma juhatuse („Teadus ja Seadus põllul“) ja andis mitu oma põllutöösisulist kõnet trükki.

Raamat „Teadus ja Seadus põllul“ ilmus a. 1869 Peterburis esimene jagu, kuna teine ilmutamata jäi, sest et esimesele liiga külmalt vastu tuldi. Jakobson ise kirjutas pärastpoole, et tema oma raamatu trükkimise peale 1000 rbl. olevat kulutanud, kuna 5 aasta jooksul neid kõigest 100 rubla eest müüdnud.

Seda raamatut tuleb oma aja kohta väga hästi kokku seatud tööks lugeda. Ta ei too mitte ainult otsekohesid juhatusi põllumehele, vaid püüab neid teaduseliselt põhjendada. Muu seas tuuakse siin esimest korda Eesti keeles geoloogiline seletus meie maakera sündimise kohta ette, mida aga piibli

„loomiselooga kokku püütakse lepitada, seletades, et „loomisepäevad“ terveid ajajärkusi tähendada.

See raamat kannab palju enam ilukirjanduselist, kui teaduselist laadi. Temas on mitu luuletustki ära trükitud. Ta ei taha ainult põllutöö õpetus olla, vaid ühtlasi tuline kihutuskiri. Samal puhul tahab ta ka põllumehe vaimuelu päale mõjuda, tema vaimlist edenemisejärge tõsta.

Põllutöö tähtsuse kohta räägib Jakobson, et see inimese kultuurilise elu alus olla. Karjakasvatusest põlluharimisesse üleminekuga olevat inimesesoo haridusejärjele alus pandud, mille peal pärastine kultuuriline edenemine põhjeneb. Kus aga n. n. „röövpõllupidamine“ maad võtvat, seal olevat üldine elukorra lagunemine ja langemine päevakorral. Kuulsa keemiateadlase Liebig'i arvamise järele olnudki põldude väljakurnamine suure Rooma ja Hispania maailmariikide langemise peapõhjus.

Eestlasi loeb Jakobson iseäranis põlluharijaks rahvaks, kelle viljasigitav maa selleks ka kui loodud on. Kui selle harimist „mõistuse najal toimendada“, võida ta kümme korda rohkem vilja anda, nii et rahval väljarändamiseks põhjust ei olewat. Ta õppigu neid tundmata varandusi tarvitama, mida meie maa eneses peidab. Omades püüdmistes ärgu oodaku ta abi mujalt, vaid toetagu ennast oma vaimujõu ja „õiglase usinuse“ peale.

Põllutöö edenemise kõige tarvilikumaks eeltingimiseks loeb Jakobson sellekohasid teadmisi, mida igas külakoolis õpetatama peaks. Ka peaks meil ülemad põllutöökoolid nende jaoks olema, kes põhjalikumalt oma elukutsele ennast ette valmistada tahaksivad.

Nii sama tarvilikuks peab Jakobson põllumeeste seltside asutamist, mida ta õige soojalt soovitab. Ka lihtsat põllumeeste koooskäämist kiidab ta.

1874. a. ilmus broshüür: „Kuidas põllumees rikkaks saab“ (2 Pärnu Eesti Põllum. S. peetud kõnet). 1876. a. ilmus neid tervelt viis:

1) „Kuidas karjad ja nende saagid meie põllumeeste rikkusehallikaks saavad“ (2 Pärnu E. P. Seltsis peetud kõnet).

2) „Edasi“ (P. E. P. S. 5. aastapäeva mälestuseks).

3) „Kes tahab, see mõistab“ (3 P. E. P. S. peetud kõnet).

4) „Eesti hobused“ (Viljandi E. P. S. peetud kõne.)

5) „Anid“ (P. E. P. S. peetud kõne).

Wiimane Jakobsoui põllutöösisuline raamat „Sakala kalender 1880“ ilmus „Sakala“ kinnioleku ajal puudu jäänud numbrite asemele.

Kõik eelnimetatud raamatud toovad peaausjalikult spetsiaal-seletusi põllutöö mitmesuguste harude kohta. Siiski saavad nendes mõned enam-vähem tähtsad üleüldised küsimused puudutatud.

Mitmes kõnes põhjendatakse seda nõudmist, et põllumees kutselist haridust peab saama. Kõige teravamalt on see mõte välja öeldud broshüüris: Kuidas karjad ja nende saagid põllu-meeste rikkuserallikaks saavad*.

Siin karakteriseeritakse kõige enne seda, kuidas põllutöö õppimisega sel ajal meil lugu oli ja kuidas selle töö peale „koolitatud linnasaksa“ seisukohalt vaadati. Jakobsoni sõnade järele valmistavat külakoolid meil teoloogia professorid, kuna kihelkonnakoolides Saksa keelt õpetatavat, „nagu meie hobused ja lehmad mõne aasta pärast enam Eesti keelt ei mõistaks“. Edasi toon ma Jakobsoni enese sõnad „koolitatud“ inimeste kohta, sest et nad hästi tabavad on. „Meie koolitatud ei tea“, ütleb Jakoason, kas naerid „puus või maas“ kasvada. Mõni ei tunne varest ka enam, ja kui ta isa käest küsis: „Was ist tas, papa, mis seal of kuusikpoum kisendab karnaks, karnaaks?“ ja isa kostab: „vaata linnasaksa, ei tunne enam varest; selle peale targaste pead kõngutades kostab: „ooh, voi tas ongi need varleksed, mis saksakeele Raabe nimetatakse, et nad niipalju raibet otsivad!“ Aga seda teab linnasaks küll eesti- ja saksakeeli, mitu naist Saalomonil oli ja mitu täia Egiptuse rahva kallale tulivad, kui Aaron oma kepiga vastu maad löi. Kuidas meie maa lehmadega lugu on, sest ei tea kihelkonnakoolist läbikäinud „linnasaks“ ühtegi jutustada, aga kuidas Varaost unesnähtud lehmad väljanägivad, mis nad söi-vad ja kui palju neid oli, sest võib ta pikad jutud ehk kas või mitmes keeles rääkida“.

Edasi räägib Jakobson kutseliste põlluteadlaste — instruk-torite (kellest meil siis muidugi undgi ei nähtud) puuduse üle. Ta ei taha sellega leppida, et kauges tulevikus mõni neist vahest taevapiirile ilmub, vaid kutsub tuliselt kuulajaid üles iseenese eest hoolt kandma. Ta ütleb: „Kui kaua peame aga veel sel kombel puu all kuivanud suuga edasi seisma ja ootama, kuni üks kogemata tuuleõhk mõne õuna meie ette maha raputab? Kas meil omal käsi ei ole seda suurt teaduse-puud raputada, kelle üksikud lehed nii mitmest rahvast ja teadusemehes kokku on kantud? See armupalukeste peale ootamine on teotav!“ — Jakobson lubab ise asjale aluse panna ja omas talus piimatalituse kooli avada. Kuid see plaan jäi tal pooleli — surm tuli enne!

Korra (raamatus „Anid“) võtab Jakobson taluelu esteetilise külje kõne alla. Ta seletab, et ilutundmusel põllumehe elus

suur tähtsus on, et ka taluelu esteetiliselt nõudmisi täita võib ja täitma peab. See kaotaks ka selle põlguse põllutöö vastu, mida veel praegugi oma jagu „haritud ja koolitatud“ inimeste keskel leida on ja mis sellel ajal palju laialisem, pea üldine nähtus oli.

Broshüüris „Edasi“ räägitakse P. E. P. S. aastapäeva avamise kõnes, et seltsiliikmete ülem püüdmine rahvakasu olla. Seda püüet tahetakse siin usulisest seisukohast põhjendada. Nimelt olevat see püüe Jumala tahtmise järele, kuna kõik töö ja tegevus, mis rahvale kahjuks läheb, kelle liige teatud isik on, ebajumala teenistus olla, sest Jumal olevat ka iga üksiku rahva isa, nagu iga üksiku inimesegi.

Kui me Jakobsoni püüdeid ja soovisid põllutöö edendamise kohta praegustega võrdleme, siis leiame, et neil sisuliselt pea mingi vahet ei ole. Muidugi on nüüdse aja püüded ennast rohkem välja selgitanud. Ka on neil suurem jõud ennast realiseerida, elust läbi viidud saada. Kuid selles ei ole midagi iseäralikku: olivad ju Jakobsoni püüded nüüdste algidudeks. Et Jakobson juba 40 a. tagasi need sihid üles seadis, mille järele praegugi käiakse, see näitab tema selget ja sügavat mõistust, mis talle meieaia põllumajanduselise elu nähtustes orienteerimise, nende tulevase kujunemise peajoonetes ettearvamise võimaluse andis.

Selle faktiliseks tõenduseks võiks paljugi asju tuua. Me toome ainult mõne tähtsama. Jakobson soovitas põllumehele seltsidest, raamatutest ja ajalehtedest oma ametit õppida. Nüüd, 40 aasta pärast, ei ole see soov sugugi üleliigne. Jakobson räägib põllutöö koolidest, instruktoritest ja agronomidest — praegusel ajal ei ole meil selles sihis ka palju ära tehtud: põllutöö koolid puuduvad nüüdki. Jakobson soovitas linaharimist maha jätta ja karjakasvatust sisse seada, kuid on põllumehele, kellele seda praegugi meele tuletada maksaks. Jakobson räägib väikeste kohtade asutamisest — nüüdse ajal on see mõte „Postimehe“ meestel päevakorral. Meie võiksim parallelli Jakobsoni ja nüüdse aja püüete vahel veel edasi tõmmata, kuid seda pole tarviski: on ju meile muidugi selge, missugune suur tähtsus meie esimese põllutöö edenemise mõtte tulise kandja Jakobsoni tööle oli.

Kõige tähtsamaks tööpõlluks aga oli Jakobsonil tema ajakirjanduseline tegevus. Siin võis ta otsekohe rahva peale mõjuda, talle juhatusi anda ja teda edasipüüdmisele valmistada.

Kui Jakobson Peterburis isamaalaseks sai, hakkas ta kohe „Eesti Postimehes“ kirjutama (a. 1865). On iseenesest arusaadav, et ta omad esimesed tööd selle aate laialilaota-

miseks kirjutas, mis teda ennast alles hiljuti enese teenistusse oli võitnud, ja mille heaks ta nõnda palavamalt töötas. See oli Eesti rahvuseline aade, Eesti rahvuseline iseteadvus, mida sel ajal rahva hulgas vähe leida oli. Selle aate puudumist seletas Jakobson rahva kurva minevikuga. Käesoleval ajal aga ei tohi seda olla. Keegi ei tohi seda häbi-asjaks lugeda, et ta eestlane on. Jakobson sõitleb valjusti kommet, et iga inimest, kes lihtrahva hulgast kõrgemale tõusis, „saksaks“ nimetati. Niisugune kadakasaksus, kus vahet ei tehtud seisuse ja rahvuse vahel, sünnitas Jakobsonile kõige suuremat meelepaha (E. P. S., 1866).

Et rahvas teaks, kes ta on, kes ta lähemad sugulased on, toob Jakobson E. P. 42, 1866 seletuse Ural-Altai keele-seltsi üle. Eesti keel on üks oks sellest suurest puust, mis omad oksad kaugele üle mitme maa laiali laotab. Suure puu oks võib ainult siis ära kuivada, kui ta ennast ussidele toiduks annab.

Et see oks tugev võiks olla, selleks on tarvis, et tal toitvaid jõudusid küllalt oleks. Eesti rahval ei pea mitte üksi tugev põllumeeste „seisus“ olema, vaid ka kõik muud „seisused“. Iseäranis tuleb õpetatud mehi au sees pidada, sest need on „nurgakivid, mis kõige rahva ajaliku elu maja üleval hoiavad“. Meestel, kellel mõistust peas on, on Eestis palju tööd, sest nii mitu teadust, nii mitu põldu on meil harida“. (E. P. 51, 1869).

Et eestlastel kergem oleks oma kultuurat luua, selleks soovib Jakobson soomlastega, meie lähemate sugulastega ligineda, seda vaheseina maha kiskuda, mis meid lahutab. Soome rahvast ja keelt austab Jakobson väga. Ta ütleb, et Soome keel rohkem „säädivat mõistust ja sünnitavat elu“ ülesnäitavat, kui kõik teised Altai seltsi keeled (E. P. 26, 1866).

Eesti ja Soome rahvast võrreldes leiab Jakobson, et nad üheväärilised oma suure laulurikkuse poolest on. Kuid ainult selle poolest. Muidu on meil veel palju õppida, enne kui meie soomlaste ligi jõuame, sellepärast et nendel suur kirjandus on, milles kõrgeväärtuselisi töösid leidub, ja et nende kõrgetes koolides „kõiksugu tarkused“ Soome keeles saavad õpetatud (E. P. 26, 1866).

Wäga õigesti hindab Jakobson Soome keele ja kirjanduse tähtsust meie tulevase kultuuralise edenemise kohta. Ta ütleb: „Soome keel ja soomlaste kirjad saavad meile ükskord tõesti kallikspeetud hallikaks saada, kust meie sagedasti hääd õpetust ja uusi mõtteid saame leidma ja oma keelt puuduvate sõnadega täiendama“ (ibid.). Et Soome kultuura ka nüüd

meie oma peale võiks mõjuda, selleks soovitab Jakobson soomlastega „vaimu poolest ikka enam ja enam ühtesulada“, „vaimutööds üks rahvas püüda olla.

Et Eesti rahva iseteadvus nii välja arenemata on, selles on vilets rahvaharidus suurelt osalt süüdi. Jakobsoni aegne kord ei olevat mineviku viletsast katekismuse tuupimise koolist kaugel. 1869. a. väljarändamise tuhin, põhjusid seletades tuleb Jakobson otsusele, et siin võimata viletsate majanduseliste elutingimiste kõrval just rumalus suurt on mänginud, mis aga koolide seisukorra vili oli. Kui 700 sel ajal olevast koolist 50 maha arvata, siis ei jäävat pea midagi järele! Õpetatavat nendes „natuke mõistuseeta lugemist, katekismuse viie peatüki päheõppimist, mõnda piiblitugu ja lauluviisi, see on kõik“. Viljandi koolides olevat kahe klassi peale 29 usuõpetuse tundi nädalas, peale selle veel kirikulaulmine ja 20 tundi uue testamendi lugemist. Jumala sõna ei tehtavat sel viisil mitte armsaks, vaid läilaks. Inimesed ei käia ega elada mitte enam nõnda, „kuidas inimesed peavad käima, kes Jumalast loodud kauni maailma sees elavad, vaid kus tehakse, nagu oleksime ju poole kehaga taevas ja nagu ei oleks meil ühtegi ülemat ja kaunimat tööd, kui maailma porioiduks ja hädaoruks söimata“. (E. P. 21, 1870).

Niisuguse koolide seisukorra tagajärjeks loeb Jakobson eel nimetatud rumalat väljarändamise tuhinat, kus tihti arvati, et Kaukasus Narva taga olevat ja sinna paari päevaga võida jõuda jne. Ka laialine ebausk, looduse nähtustest arusaamatus, nende kartus ja imedeusk olevat hariduse puuduse tagajärjed. Nii sama on endise „haridusetöö“ vili selleaegne arusaamine kooli tähtsusest, mida Jakobson järgmiselt karakteriseerib: „Vanal ajal ei olnud koolisid kuskil, ja meie vanemad sõivad sedasama tükki leiba, kui meie, miks neid nüüd tarvis on? Ega see kellegi kõhtu täis ja kedagit õnsaks ei tee? Maailma tarkus on meie ees jõledus ja Jumala sõna — noh, miks sellepärast targad koolmeistrid tarvis on, seda avaldab Jumal just nende väetimatele ja rumalatele“. (E. P. 3, 1866).

Vanad vaated rahva kooli peale peavad muutuma. Kooli tähtsus peab rahvale ära seletatama ja kool talle armsaks tehtama. Seda arvab Jakobson kõikide haritud inimeste, iseäranis õpetajate kohuseks. Sellega, kui rahvas oma koolide eest hoolt kandma hakkab, näitab ta, et ta tööpoolest vaba rahvas on, sest selleks võib ainult niisugust rahvast pidada, kellele head koolid on (E. P. 31, 1868).

Meie rahvakooli otstarve peab olema: õigeid oma isamaad armastavaid riigikodanikke kasvatada (E. P. 22, 1866).

Usuõpetust peab koolis nii antama, et „mõistus ja meel ühte viisi äratud ja toidetud“, et „ristiusu õigused äratuntud, mitte üksi ustud“ peavad saama, et meie üksi ei tea, mis, vaid mikspärast meie usume. Ususundmus kadugu! (E. P. 22, 1866).

Koolis peab peale usuõpetuse ka „ihulikku tarkust“ õpetatama. Iseäranis rõhku paneb Jakobson looduseteaduste peale, mida ta külakoolis tingimata tarviliseks arvab, kuna kihelkonnakoolides ka füüsikat, geomeetriat ja ajalugu õpetatama peaks. Looduseteadust õpeaineks võtta soovitades toetab ennast Jakobson pühakirja põhja peale. Ta ütleb, Jumal ise nõudvat, et inimesed tõetundmisele pidada tulema. See aga olla võimata ilma mõistuse harimiseta, ilma enese silmaringi laiendamiseta.

Looduseõpetuse eesmärk peab olema Jumala tundmist tema loodud asjadest õpetada. Jakobson ütleb: „Ükski muu ilmalik õpetus ei või meie meelt sellepärast nõnda karastada, seletada ja puhastada, kui loodud asjade õpetus. Kes seepärast seda asja arvab koolis ilmaaegu ehk kahjuliku olevat, sellel on ehk kivine süda rinnus, ehk tal on peaaegade asemel saepürgi peas“, (E. P. 3, 1866). Tõiseks peab looduseteaduse õpetamine ebausku ja loodusenähtuste kartust rahva seas kaotama.

Jakobson arvab, et koolide seestpidine elu vaba peaks olema, riigivalitsusel peaks ainult koolide ülem järelvaatamise õigus olema. Kool ja kirik peavad üksteisest lahus rahulikult kõrvu käima, kuna kiriku vald usk, kooli vald aga kõik teadused on. Kool ja kodu peavad käsikäes käima (E. F. 30, 1870). Rahvas peab ise koolielust osa võtma, ise koolivane- maid valima, kes õpetajaga ühes kooliõpetaja ametisse valivad. Kooliõpetajatel peaks vabadus olema oma vahel konferentsisid pidada (P. P. 43, 1870).

Jakobson, kui tubli kasvatusteadlane, sai väga hästi aru, et kool üksi kõike kasvatustööd ära teha ei jõua, kui sellele kodus alust ei ole pandud või kui seda koguni vale alusel tehtud on. Ühtlasi teades, et rahva kodune lastekasvatus mitte kõrgel järjel ei seisa, arvab Jakobson tarviliseks ka selle peale rahva tähelepanemist juhtida („Emaarmastusest“, E. P. 19, 1866).

Nii hästi kodust kasvatust kui ka koolide tööd silmas pidades räägib Jakobson sellest, kui kõrgele „rahvakasvatus“ rahva vaimuandeid viia võib ja missugune tähtsus temal on (E. P. 8, 1867). Esimese küsimuse peale vastates ei näita Jakobson seda absoluutpiiri, kui kõrgele rahva vaimuanded harimise läbi tõstetud võivad saada, vaid tähendab selle peale,

et iga üksik põlv mineviku varandustele oma osa juure lisavat, mille tagajärjel rahvaharidus ühte lugu kasvama ja edenema pidavat. Seal, kus tõusmist ei olla, sündida loomuvastased asjad ja Jumala seadusi tallatavat jalgade alla. Hāda nendele, kes selles süüdlased on!

Rahva kasvatusel on Jakobsoni arvates õige suur tähtsus. Nimelt loob tema „uusi aegasid“. Need ideed ja püüded, mis vanem põlv rahvast välja töötas, leiavad enam-vähem täielisemat elusse läbiviimist ainult noorema põlve juures, kes juba lapsest saadik nende õhukonnas on elanud, kellel nad sellepärast enam „lihasse ja luusse“ kasvanud on, kui vanadel. Pealegi on vanade töö noortele juba tee nende ideede läbiviimiseks tasandanud (ibid.).

Jakobsoni kirjad koolide üle leidsivad eneses avaldatud julgete ja vabameeliste mõtete pärast palju vastuvaidejaid, iseäranis vaimulikkude ringkonnast. Jakobson omalt poolt vastas jälle neile, ja nii sündis E. P. veergudel sulesõda, mis selle poolest huvitav on, et ta meid lubab tuttavaks saada Jakobsoni vastaste laialise ringkonna vaadetega.

Esimene vastukiri tuli Jakobsonile Pärnu õp. Bergvitzi poolt (E. P. 7, 1866.). Selles seletatakse, et „Peterburi sõbra“ kiri püüdmist avaldada, „meie rahvast enam Jumala sõna ikke alt peasta.“ Soovitatakse „Peterburi sõbrale“: ärgu ta jumalasõna aedu nii madalaks arvaku! Jakobsoni seletuse peale, et tarkus uhkeks ei teha, arvab õp. Bergvitz, et „meieaja targad oma pisku teadmisega iseennast täis“ olla, jumalasõnast pea midagi ei hoolivat, pealegi tahtvat nemad veel „kõige maailma parandajad“ olla! Ka „Peterburi sõber“ olevat kargamise armastaja, ta tahtvat oma tulise kõnega uutes külakoolides kes teab mis ilma asju õpetada. See aga langevat, kes jumalasõna vastu hakkavat. — Õpetaja Bergevitzi ei laida just looduseteadust, kuid loeb usuõpetust nii palju tähtsamaks, et selle suurt õpetundide hulka milgi tingimisel vähendada ei võidavat. Usk, mitte mõistus, olevat rohi ebausust vastu. Edasi ütleb Bergevitzi: „Need kõned patust ja maailma porist ja palvest ja maailma meelest jõleduseks arvatud risti löödud Kristusest on ometigi orjapõlve ajal meie rahvast üksi veel rõõmustanud ja Issanda rahvaks hoidnud, aga viisika ja keeletundmised seda küll mitte ei oleks võinud“. Ironiseerides lõpetab Bergevitzi: „Ma olen aga valmis, iseennast rumalate kirjasse panema ja kui ärakõlvalu koolmeister ametist lahkuma, kui keegi ilma taevatarkuse ja alanduse kahjuta mõistaks minu kihelkonna koolid Peterburi sõbra soovimise järele säada“.

Selle kirja peale ei tulnud Jakobsoni poolt vastust. Nii jäi seda korda vaidlemine soiku. Suurem sulesõda tõusis aga siis, kui Jakobson E. P. 21, 1870 oma tulise tüki väljarändamise tuhina ja selle põhjuste üle avaldas

Vändra õpetaja Hörshelmann ja hulk selle sama kihelkonna kooliõpetajaid püüdsivad Jakobsoni süüdistusi, et liiga palju usuõpetuse tundisid koolides olevat, ümber lükata, seletades, et Jakobson liialdanud olevat. Ka nemad soovivad, et rahvaarmastus kooli vastu kasvaks, et koolid paremini korda seataks, kuid õpeplaani muutmise ja usuõpetuse tundide vähendamisest ei räägi nemad sõnagi (E. P. 27, 1870).

Vastuseks Hörshelmannile seletab Jakobson, ta ise olevat oma silmaga seda näinud, millest ta kirjutanud. Ka olevat talle palju kaebtusi Peterburisse saadetud selle sooviga, et tema neid Vene lehtedes avaldaks, kuid üks Peterburi õpetaja soovitanud neid asju enne Eesti lehtedes läbi harutada (E. P. 28, 1870).

Keegi W. N. süüdistab Jakobsoni (E. P. 25, 1870), et tema ev.-luth. puhta usuõpetuse vastu õpetavat ja umbrohtu külvavat, mida seni veel ei olevat tehtud. Nüüd, paraku, püüda juba valevaim oma õhku rahva südamesse puhuda! Omas teises kirjas, mis Jakobsoni vastuse peale ilmus, arvab W. N., oleks hea, kui Jakobson „mõistlikumal viisil armastuse vaimuga“ püüaks asju parandada, aga mitte peaga läbi seina tungida. Ka jätku ta „ilmaasjata tühised sõnade riidlemised“ kõrvale (E. P. 30, 1870).

Jakobson vastab temale paar numbrit hiljem: „Ja mis nimetab W. N. „tühiseks sõnade riidlemiseks?“ Tema ehk arvab meie rahvale üksi seeläbi abi saata, kui rahva eest kangesti palvet teeb. Noh, hea ka, jää ju oma mõtete ja selle väikse rahulise elu juure, mis sellel teel omale on leidnud. Mina sest üksi meie rahvale küllalt ei arva, ja pean sellepärast ka edespidi oma raskemat võitlemiseteed edasi käima, olgu mul küll sääl mõnikord enam vaenlasi ees, kui „kiva katuse peal“.

Üleüldise otsuse nende mõtete üle, mis vaidlemisel tema vastaste poolt avaldati, võtab Jakobson E. P. 28, 1870 kokku. Ta arvab, neist vaidlustest võida kahte asja õppida:

1) „Meie maal on mehi, kes Eesti rahva alamat-sugu iga-pidi pimedas soovivad hoida, et temal mingil viisil võimalik ei oleks üle omamaa piiri vaadata, ehk teadust saada, mis enne meid on olnud ja mis veel mujal maadel on“.

2) Meie koolides on saksastamise vaim olemas, mida mitmelt poolt veel kasvatada soovitakse, et sel teel eestlasi

ümberrahvustada. See avaldab ennast saksa keeles ja meeles õpetamises, iseäranis kihelkonnakoolides.

E. P. 36, 1870 toob Jakobson P. E. H—le, kes arvab, et meie maal ühtegi meest ei olla, kes rahvast pimeduses tahta hoida, järgmised faktid:

1) Õp. M. keelanud „Kooli lugemise raamatu“ tarvitamise ära.

2) Keegi tõine õpetaja ütelnud Jakobsoni „Väikse geograafia“ kohta: „Niikaua kui mina õpetaja olen, ei tohi minu lubaga ükski Jakobsoni raamat siin kihelkonnas laiali saada laotatud“.

3) Keegi talupoeg läinud õpetaja käest nõu küsima oma poja pärast, kes studeerima tahtnud minna. Õpetaja vastanud: „Mis studeerida lasta! Et pärast meie kaela peale hakkab käima, nagu nüüd C. R. J. Postimehes teeb! Minul ei ole sinuga tegemist“.

C. E. H—le., kes E. P. kirjadest neid ei leia, kes Eesti rahvale pimedust soovivad, ei tea Jakobson mingi nõu anda. Ta toob ühe sakslaste kaebtuse, mis küll „inter parietes“ (seinte vahel) avaldatud saanud, sellepärast, et ta niisugune olnud, „das estnische und lettische Ohren noch nicht vertragen“ (mida eesti ja läti kõrvad veel ei kannata), nimelt et ka selleaegsed kooliõpetajad hirmus ilmalikud olnud, nad keelanud rahvaste ühtesulamist! (E. P. 44, 1870).

Ümberringi valitsevat obskurantismust ja saksastamise püüet silmas pidades hüüab Jakobson: „Kui meie rahvas ise ei hakka suure hoolega paremat ja ülemat kooliõpetust nõudma, ja kui meie vallavalitsused seda asja tulisema vaimuga oma hoole ja ülevaatamise alla ei võta, siis ei ole mul mingisugust lootust, et meie rahvas praeguses priiuses kaua saab jõudma püsti seista“. (ibid.)

Kuid mitte ainult kooliasjade viletsat seisukorda ei loe Jakobson rahva elu tagasikiskujaks. Ta märkas ka rahva kurjema vaenlase, alkoholi tegevuse. Selle rahva elujõu halastamata röövijale astub Jakobson tuliselt vastu; Ta pühendab selle küsimuse arutamisele kolm artiklit (E. P. 7, 8, 10, 1870).

Alkoholi hävitavat mõju kirjeldab Jakobson õige elavates värvides ja kutsub tuliselt rahva üles selle „põletava vee“ vastu sõdima, mis „võerad oma kasuks ja meie hukatuseks“ siia on toonud. Jakobson hüüab vaimustatult: „Pühi raudse käega kõik see paha oma seest välja, mis sind keelab edasi jõudmast ja sinu õigusega oodatud tulevikku kätte saamast. Saagu see aeg pea tulema, kus sinu seas joodikud niisama haruldased saavad olema kui muud hulgused ja kurjategijad!“

Nii tuliste sõnadega teeb Jakobson selles tükis karskuse kihutusetööd, kuna järgmises numbris ette pannakse karskusemõtte läbiviimiseks kõrtsisid „reformeerida“: temast viin ärajätta ja kõige paremat korda temas pidada, nii et rahvas lõbusasti seal aega võiks viita! Kõrtsimees peaks ajalehti lugema, „politikamees“ olema, kes rahvale ilmas sündivatest asjadest pajatada teaks. Meid sunnib see ettepanek imestama, kuid asja lähemalt tähele pannes näeme, et Jakobsonil oma moodi „õigus“ on. Ta rehkendab nimelt inimeste tarvetega seltskonna järele. Kuna talupojal muud seltskonda sel ajal ei olnud, kui laadad ja kõrtsid, ja ka lähemas tulevikus teist moodi seltskonna tekkimist ette näha ei võidud, arvas Jakobson, et kõrtside, kui kooskäämise kohtade vastu võitlemine asjata, pea kahjulik on, sest et ta inimest teistest eranema sunnib. See on, jääb ainult üle kõrtside halva külje vastu sõdida, neid endid alles jättes.

Muidugi ei olnud sellel Jakobsoni ettepanekul mingisugust tegelikku tagajärge: oli ju täitsa võimata mõisnikkude kõrtsisid, millega rahvalt võimalikult rohkem raha välja pressida taheti, niisugusteks kõlvulisteks rahvamajadeks ümber muuta.

Jakobson käsitas E. P. ka keelelisi ja kirjanduselisi aineid. Siia tulevad lugeda nimelt tema vaidlused uue kirjaviisi pärast, raamatute arvustused ja paar tähtsuseta luuletust.

Oma esimesed kirjad E. P. kirjutas Jakobson vanas kirjaviisis. Kui Kreutzvaldi ja teiste poolt Ahrensi põhjendatud uut Soome kirjaviisi tarvitama hakati, lõi ka Jakobson kohe selle poolehoidjaks. Juba 1866. a. lõpul soovitas ta E. P. uut kirjaviisi tarvitusele võtta. Pärastpoole hakkavad tema tükid uue kirjaviisi ilmuma, ehk küll E. P. veel vanas trükiti.

Kirjaviisi küsimus sünnitab, nagu kooliküsimusgi, sulesõja, kus kõiki pidi uuele kirjaviisile vastu püüti olla. Pühakiri ja kõik seni ilmunud raamatud olla vanas kirjaviisis. Rahvas ei mõistvat uue kirjaviisi järele lugeda, ja selle mõju all minevat rahva vaimline elu, iseäranis pühakirja tundmine ja austamine, tagurpidi. Keegi annab tubli nõu, vanale uut juure lisada! E. P. 12, 1867). E. P. 33, 1869 loeb Jakobson üles, kes uue kirjaviisi vastased olla: 1) sakslased, 2) rumalad eestlased ja 3) uhked Eesti koolitatud mehed.

Jakobson on E. P. kolm arvustust avaldanud.

E. P. 29, 1867 toob Koidula „Emajõe õõpiku“ arvustuse kuna suurema hulga sel ajal ilmunute luuletuste kohta tähendatakse: „Kahju et sandi salmikutega saapaid ei või tallutada,“ leiab „Emajõe õõpik“ Jakobsoni poolt kõige soojemat soovitus. Temas olla „eesti viisid eesti südame sügavusest väljakeenud“, — „ja kui su süda neid lugedes valjumine ei

löö, su rind rutemini ei tuksu, siis ta seda millalgi ei tee". Lauludele kuulutatakse nii kauast tulevikku ette, kuni Eesti-keel kõlab.

Raamat „Evangeliine“ leiab ka lahket vastuvõtmist (E. P. 32, 1870). See oli nimelt üks peatükk kuulsast Beecher Stove, „Tomi onu onnikesest“. Sellest arvustusest võib näha, kui sügavale mõtte isamaast Jakobsoni hinge oli tunginud. Amerika neegrite vabastusesõjast rääkides ütleb Jakobson: „Need inimesed võisid oma isamaa auu ja musta neegri orjade priiuse eest surra, mis oled sina oma eesti vendade priiuse heaks teinud“?

E. P. 49, 1867 arvustab Jakobson kärealt kolme ärilise otstarbega välja antud viletsat tõlget Saksa keelest. Ühtlasi seab ta üleüldised nõudmised ümberpanekute kohta üles. Peab tõlgitama kõige paremat, mis võõrakeelses kirjanduses on. Tõlkija peab mõlemid keeli hästi mõistma, peab võõrakeelse raamatu „iseäralist ilu ja hädust nii hästi sisu kui ka koore poolest“ tundma ja seda mõistma tõlkes avaldada, nii et sellest midagi kaduma ei läheks.

Kui Jakobson „Eesti Postimehes“ kirjutama hakkas, oli ta Jannseniga heas sõpruses. Viimane nimetas teda „Peterburi sõbraks“, „küla sõbraks“ jne., ja lisas omalt poolt Jakobsoni kirjadele sooje soovitusõnu sissejuhatuseks. Vaidlused ja tülid aga, mis pärastpoole tõusivad, ei meeldinud Jannsenile sugugi. 1870. aasta sulesõda väljarändamise põhjuste ja koolide üle oli viimane. Pärast seda ilmusivad Jakobsoni poolt veel mõned võrdlemisi rahulikus toonis kirjutatud tükid, kuid siiski panti E. P. vāravad vastaste mõju all jäädavalt tema tööde eest kinni. Viimast korda kirjutas Jakobson E. P. 5, 1871.

Pärast seda kirjutas Jakobson mõne aja Saksa lehtedes, peaasjalikult sel ajal vabameelses „Neue Dörptsche Zeitung'is“.

1876. a. avaldas ta selles lehes omad kirjeldused Soome reisist (hiljem ilmusivad nad ka „Sakalas“). Järgmisel aastal kirjutas ta meie rahvakoolide küsimusest, meie koolisid Soome omadega võrreldes. Ta küsib: „Millal saame meie Liivimaal nii kaugele, et kogukonnad selles võistleks ja selles oma suuremat uhkust näeks, kelle kool ilusam ja paremini korda seatud on?“ Koolis õpetatavatest asjadest rääkides paneb Jakobson muidugi suurt rõhku looduseteaduse peale, kuna ta mitme keele sunduslikku õppimist laidab. Ta nimetab, et see ainus juhtumine Europas olla, et 2—3 talve jooksul rahvakoolis kahte võõrast keelt sunduslikult õpetatavat, nagu seda sel ajal siin mõnes kohas ette tuli (N. D. Z. 5, 6, 50, 1877).

Iseäranis suurt rõhku paneb Jakobson nendes kirjades käsitöö õpetamise peale koolis. See peab meie noortsugu töökusele kasvatama, tööd armastama õpetama. Huvitav on näha, et Jakobsoni mõtted ainult nüüd pädagoogilises ilmas suuremat laialilagunemist ja ka osalt läbiviimist leiavad (N. D. Z. 7, 1877).

Peale rahvakooli küsimuse arutab Jakobson Saksa lehtedes kodumaa poliitilise elu põhjuseid. Neid puudutab ta nii hästi omades kirjades Soomemaalt, kui ka Pärnu E. P. S. väljanäitusel peetud saksakeelses kõnes (Jakobsoni enese ütluse järel kolmes Saksa lehes ära trükitud) ja „Asjalikus seletuses „Esti Kirjameeste Seltsi“ asjus“.

„Kirjades Soomemaalt“ räägib Jakobson, kõigil Soome elanikkudel olevat oma kodumaa kallis, nendel ei olewat rahvuselist vaenu enese vahel. Meil aga olewat egoistilised rahvuselisparteilised püüdmised valitsemas. Nii viisi ei võida meie maa mitte edeneda, sest meie jõud kuluda sisemiste tülide ja sekelduste peale ära. Balti rahvaste püüded pidada inimlikkuse, kultuurilisest seisukohast välja minema. See olewat meie sotsiaalne kohus, see toovat ka meile enestele kasu.

Nähtavasti uskus Jakobson, et Baltimaadel pärisrahvad ja sakslased rahulikult teineteise kõrval kultuuratööd tehes võivad elada, veel enam, et nad kõik ühiselt „nende sihtide poole võivad püüda, mis meil elu inimesevääriliseks ja ilusaks teevad“. Oma kõne (Pärnu E. P. S. näitusel), millest need mõtted võetud on, lõpetab Jakobson järgmistega sõnadega. „Ma soovin, et see aeg enam kaugel ei oleks, millal kõik meie maa kolm seisust kaunis kokkukõlas võivad hakata tööd tegema meie kalli isamaa heaks. Hurra selle uue vastastikuse auustamise ja õige vendluse ajajärgule!“ (N. D. Z. 188, 191, 1877).

Huvitava seletuse annab Jakobson „Eesti Kirjameeste Seltsi“ asjus (N. D. Z. 81, 1877). Ta seletab, et Seltsi president eestlane pidada olema, kuid, mitte sündimise, vaid vaadete poolest. Ta avaldab siin kohas jällegi lootust, et lähemas tulevikus kõik meie maa rahva klassid ja seisused loomulikult ja vabalt üksteise kõrval edeneda võida ja et siis ka üks üldine nimi rahvuselisi gruppisid ära tähendada võida, nagu Soomeski.

Jakobson nägi pärastpoole isegi, et sakslastega käiskäes käimisest meil juttugi ei või olla. Et ta üldse selle mõtte peale tuli, seda võiks umbes järgmiselt seletada. Kahtlemata vaatas Jakobson palju optimistilisema vaatega meie maa poliitilise elu peale siis, kui ta ise veel sellega tegelikult kokku ei puutunud. Pealegi oli Jakobsonil tähtis teada, kuidas sakslaste

poolt nendele mõtetele vastu tullakse. Arvatavasti lootis ta vist ka, et tema sõnad vabameelsemate sakslaste juures vastu kõla leida võiksid.

Jakobsoni enese ajaleht „Sakala“ ilmus esimest korda 11. märtsil 1878, nagu meie seda juba enne kuulsime. „Sakala“ töösihi võis tema väljaandja seniaegse tegevuse põhjal juba ette näha — ja see tõigi lehele hakatusest peale tubli arvu lugejaid, mis pärastpoole üle 5000 tõusis.

See ajajäik, milles Jakobson „Sakalat“ väljaandis oli kõige elavam töötamiseaeg tema elus, elav ajajärk ka terves Eesti rahva edenemise loos. Jakobsoni kaastöölisteks astusid muude seas Dr. Kreutzvald, Dr. Weske ja õp. Hurt.

Viimane aga ütles ennast varsti „Sakala“ kaastööst lahti (Eesti Postimehes 30, 1878), sellepärast et ta Jakobsoni usuliste vaadete vabadust kannatada ei võinud. Jakobson tegi kindla vahe usu tõsise sisu ja selle välimise külje vahel. Usu kuulutajate vastu ei tundnud Jakobson iseäralikku aukartust, ja seda, et vaimulikud poliitika ja kooliasjades juhtivad osa tahtsid mängida, ei kannatanud ta sugugi. Hurtil, kui õpetajal, oli võimata sellega leppida, et Jakobson tihti usu kohta käivatest asjadest, nagu piiblisalvide õppimisest koolis jne. ironiseerival toonil kirjutas. Vahe, mis Jakobsoni ja Hurti ilmavaates ja karakteris oli, sundis neid viimaks lahku minema, kuna neid enne isamaa armastus ja soov selle heaks tööd teha ühendanud oli.

Lahkumine Hurti ja Jakobsoni vahel tõi terava sulesõja päevakorrale. Need vaidluse kirjad pani Jakobson pärast Saksa keele ümber ja andis nad välja nime all: „Offene Antwort der Sakala an das zweite Anklageschreiben des Pastor J. Hurt“. Broshüüri eeskõnes avaldas ta selle mõtte, et Balti ajakirjandus seni üleüldse liiga palju vaimulikkude mõju all olnud, sellest olla aeg ennast vabastada.

„Sakala ilmus täiesti isamaalises vaimus. Iga pidi kuidas aga vähegi võimalik, püüdis ta isamaa ja oma rahva armastust suurendada, seba elavamaks teha. Ta sai aga siiski aru, et vaimustus üksi, ilma tegudeta suurema väärtuseta on. Jakobson ütleb Sak. 33, 1880: „Kõik meie isamaa armastus on tühi, kui meid meie tugev vaim elavale teole ei aja. Kus meie aga tööd et tee ja tegusi ei avalda, sääli ei või meie ka loota, et viimati võidule jõuame“.

Jakobsoni poliitika siht oli, et Baltimaadel pärisrahvad kõik need õigused kätte saaks, mis sakslastelgi on. Ta ütleb: „Meie vana Eesti vaim ei anna meile enne rahu, kuni meil omal maal ühesugused õigused teistega on“ (Sak. 48, 1880).

Nende eest võidelda tuleb meil vaimliste abinõudega. Jakobson usub kindlasti, et niisuguses „vaimlises võitlemises“ õigus tingimata võitjaks jääb.

Jakobson loeb nüüd võimatumaks miskisugusid kompromissisid sakslastega teha. Järsult ja täielikult lükkab ta Harry Jannseni „baltlaste teoria“ tagasi, mida see „Eesti Postimehe“ veergudel ette tõi. Harry Jannsen läheb sellest seisukohast välja, et eestlane, nii kui ka iga teise rahvuse liige, kõige enne inimene on. Ta loeb üleüldisinimelisi omadusi ja kohusid rahvuselistest kõrgemaks ja tähtsamaks. Sarnase loogika põhjal tuleb tema arvamisele, et iga Baltimaa elanik esiteks baltlane on ja siis alles eestlane, sakslane või mõni muu. Selle tõttu peab baltlaste kohusid rahvuselistest ülemateks pidama.

Jakobson ütleb selle teoria kohta Sak. 16, 1880: „E. P. arvab, et meil üks Balti rahvas juba valmis on, kelle muutmata oleku eest kui kõige pühama paleuse eest tema kohus võidelda on. Sakala aga ütleb, et kui meie maa oma rahvusi nagu nad praegu on, üheks Balti rahvaks kokku tahaks sulatada ja alal hoida, siis seesugune Balti rahvas see kõige suurem teotus meie ajale oleks“. Jakobson tahab alati kõige enne eestlane ja siis alles baltlane olla.

Ka „Sakalas“ armastab Jakobson tihti seda meelde tuletada, et eestlased Vene keisrite armu läbi vabaduse saanud. Vabakssaamise meeletuletamisega tahab ta rahva meeoleolu tõsta, teda sundida oma vabadust oma edenemise kasuks tarvitama.

Jakobsoni seisukoht valitsuse vastu on kõige alandlikum „truualamus“. Kõige selle eest, mis eestlased seni kätte on saanud, on nad isalikule, armulisele valitsusele tänu võlgu, kelle poolt veel palju head oodata võib. Korra ütleb Jakobson: „Ukaaside kogu on nagu vihm taevast, kes vägeva mulla seest kõik taimed päeva ette avaldab“. (Sakala 30, 1881).

Miks Jakobson nii viisi valitsust jumaldas, on aru saadav: oli ju kõigil veel väga hästi meeles, missugune endine sakslaste „valitsus“ oli olnud, kuna Vene valitsuse tegevuse varjuküljed, nimelt venestamine ja muurahvaste ja nende kultuuraelu rõhumine seda korda ennast tuntavalt meie maal ei avaldanud. Pealegi oli siis vabameelse keisri Aleksandes II. valitsuseaeg, mis riigivalitsuse usaldamisele suurt toetust andis.

Nii Jakobsoni „väline politika,“ tema vahekord sakslaste ja valitsuse vastu. Omas „sisemises“ politikas ajas ta julge käega sihtisid meie koduse elu korralduseks.

Koolielus nõudis la parandusi, nimelt võõraste keelte õppimise ja ümberrahvustamise püüete kõrvale jätmist, usuõpetuse tundide arvu vähendamist, looduseteaduse ja praktilises elus tarviliste teadmiste õpetamist. Iseäranis suurt rõhku paneb Jakobson tütarlaste kasvatuse ja õpetuse peale, mis sel ajal õige viletsas korras oli. Jakobson saab väga hästi aru, mis naesterahva haridus rahva kultuurilises edenemises tähendab. Ta ütleb: „Kes meie tütarlaste kasvatamist ja koolitamist ei mõista suureks ja kalliks pidada, see ei mõista meie rahva tarvidusi, kes neid aga ei taha suureks ja kalliks pidada, see ei taha ka meie rahva õnnelikku põlve“. (Sak. 2. 1878).

Sak. 14. 1881 avaldab Jakobson soovi, et meie koolid kroonu alla saaksivad. Seda on talle tihti pahaks pandud. Me võime aga julgesti tõendada, et kui Jakobson selle ütluse nüüdsest tähendusest aru oleks saanud, ta seda mitte ei oleks soovinud. Sel ajal ei teadnud aga Jakobson sellest midagi mittedoovitavat oodata. Ta lootis kindlasti, et kroonu ülevaatuse all koolid paremini õitseda võivad, kui Saksa elemendi käes oleva Balti omavaiitsuse asutuste all. Kõige viimaks võime Jakobsoni vabanduseks veel seda ütelda, et tema sõnadel iseäralist tegelikku mõju ei olnud. Oleks ta nad ütle mata jätnud, oleks meil nii sama 1887. a. koolide venestamine päevakorral olnud. Venestuse laene jättis tähele panemata nii hästi üksikute isikute kui ka tervete rahvaste soovid ja tarbed.

Põllumehe elu ja töö pidas Jakobson alati silmas. Oma „klassi seisukohast“ on „Sakala“ õieti taluperemeeste healekandja. Nende eest kannab ta alati kõige rohkem hoolt, kuna talusulaste kohta korra tähendatakse, et need „rohkem palka saavad, kui nad välja jõuavad teenida“. (Sakala 30, 1877).

„Sakalal“ oli igal numbril „Põllutöö lisaleht“ kaasas. Ka päris lehes räägiti palju põllutöö üle. Põllumeeste seltside elu püütakse kõiki pidi edendada, seliskondlikku vaimu põlluharijate keskel kasvatada. Järgmised Jakobsoni sõnad on maksvad nii hästi meie praeguse aja kui ka lähema tuleviku kohta, kuna nad terve meieaegse põllumajanduselise liikumise sihi ära määravad: „Ma soovin, et ikka enam seltslikku vaimu meie sekka asuks, ... kuni viimaks terve Eesti põllumeeste sugu üheks kokkuhoidjaks seltsiks on saanud. Kui lugu ju nii kaugel, siis ei pruugi meil oma tuleviku kohta ühtegi kartust olla“. (Sak. 5, 1878).

Sak. 8. 1882 räägitakse, et meie põllumajanduselisest kitsikusest ainult suurte talude tükeldamise läbi pääseda võime.

Nii on Jakobson meil Eestis põllutöö põhjalikuks tegemise mõtte algataja.

„Sakala“ poliitikat oleks nüüdsel ajal raske käremeelseks nimetada. Sel ajal peeti aga seda nii julgeks, nii käreteks ja hädaohtlikuks, et talle mitmelt poolt vastu töötama hakati. Kaheksakuine kinniolemine ja hulk protsessisid olivad selle vastutöötamise tegelikud tagajärjed.

Kõige hullemaks sõimu- ja kahtlustamise sõnaks oli sellel ajal „sotsialdemokrat“. Iseenesestki mõista, et seda sõna hästi ohtralt Jakobsoni kohta tarvitati. Kui laialt see sõna seda korda käimas oli, näitavad järgmised faktid. Õpetaja Willigerode olevat ühe sinodi peal ütelnud, kõik Eesti ja Läti seltsid olla sotsialdemokraatlikku vaimu täis. (Sak. 40, 1881). Acad. v. Middendorf leidis, et talurahva „üleliig rutuline rikkakssaamine“ teda sotsialdemokraatiasse viivat. (Sak. 27, 1880). Jakobson omaltpoolt leiab jälle sotsialistilist kihutust raamatukeses: „Viimse päeva märgid“, kus muude koleduste seas ka „sulaste kisendamisest“ ja nende „rõhumisest“ peremeeste poolt räägitakse. (Sak. 30, 1878). Väljamaa poliitikast rääkides leiab Jakobson, et sotsialdemokraatia muud midagi ei olevat, kui „linnavurlede“ pahatahtlik liikumine, mis õnneks meie maale ei ulatavat, sest et meil selle õpetuse kohta vastuvõtlik seltskondlik element puududa.

Sarnastest arvamistest on näha, kui pealiskaudne arusaamine ka Jakobsonil sotsialdemokraatiast ja selle püüetest oli.

Tõiste Eesti lehtedega oli Jakobsonil palju vaidlemist ja tüli. Nende tegevust tähele pannes leidis ta paljugi asju, mis põhjalikku revideerimist tarvitasivad.

Kõige rohkem oli tüli „Eesti Postimehega“, kelle ümber aegamööda kõik Jakobsoni vastased kogusivad. Üksikuid tüliasju E. P. ja Sakala vahel oli palju, kuid kolme nendest võime peaaegadeks lugeda. Need olivad Dr. Kreutzvaldi au kallale kippumine Jannseni poolt, „baltluse theoria“ ja Jannseni vaated kuritegevuse peale.

Dr. Kreutzvald kirjutas 1878 aasta kevadel E. P. kirja, milles ta Jannsenilt selgust palus, kes need „lapsed“ olla, kellele „tuletikkusid“ mitte kätte ei võidavat anda, nagu Jannsen seda enne E. P. seletanud oli.

Jannsen ei vastanud õiglaselt, vaid hakkas Kreutzvaldi usulisi arvamisi kahtlustama. Selle peale vastas Kreutzvald juba „Sakalas“. Ta kirjutas, et Jannseni vastuses kõik muud olemas olla, ainult vastus tema küsimuse peale puududa.

Jannseni teguviis andis Jakobsonile kõlbuselise õiguse selle üle oma laitva otsuse avaldada.

E. P. poliitika, mille põhjusemõtteks tasa ja targu edasinihkumine oli, tõi ühte puhku asju harutamiseks päevakorrale. Kõige teravam lahkuminek tuli kuritegevuse küsimuse arutamises. Trükis „Üleliia palju“ (E. P. 33, 1880) kaebab Jannsen kolesuure kuritegevuse laiali lagunemise üle ja leiab selle põhjused ainult selles, et endine jumalakartlikkus kadumas olla. Rohuks selle vastu soovitab ta valjumaid karistusi. — Jakobson leiab jälle omalt poolt, et meie kuritegevus iseäranis suur ei olevat, nagu Jannsen seletab. Pealegi olevat meil palju kuritegevust-sünnitavaid põhjusi: vilets kooliõpetus, mis inimesele kõlbuselise elu põhjusemõtteid külge ei kasvatavat ja kõrtsielu. Jakobsoni arvamise järele tuleb nende põhjuste vastu sõdida, aga mitte nutulaulusid teha ja rahvast ülekohtuselt süüdistada.

Omades vaielustes oli Jakobson äge ja tuline, kuid siiski asjalik. Äritatud tujus läks ta mõne korra asjalikkuse piiridest välja ja jagas hoopisid sinna, kus neid tarvis ei olnud. Siiski ei lubanud ta enesele niisugust uulitsasõimu, nagu seda mõned isandad E. P. veergudel avaldasivad.

Tabavaks sõjariistaks oli Jakobsonil tema teravamõtteline poliitiline pilge. Pea igas „Sakala“ numbris arvustasivad „Nalja Mart“ ja „Kalja Pärt“ vastasid.

Üks teravamatest pilkenooltest lendas ajalehe „Valguse“ pihta, mida sel ajal puudulise haridusega kooliõpetaja Lindenberg toimetas.

Omas 12 nr. 1881. a. tõi „Valgus“ kirjelduse ühest taimest, ladinakeelse nimega Suglav Vatsemip. Seda tarvitada paljud rumalad inimesed kohvi asemele. See taim olevat aga kihvtine. Teda tulla juurtega välja kiskuda ja ära põletada, et ta „oma viljaga edaspidi rahva tervisele kahjulik ei võiks olla“.

Vähe aega hiljem ilmus „Sakalas“ seletus, et „Valgus“ soovivat enese väljakiskumist ja ärapõletamist, sest „suglav vatsemip“ olevat tagusipidi lugeda: „pimestav valgus“.

Viimased Jakobsoni võitlemised koondasivad ennast „Eesti Kirjameeste Seltsi“ ümber. Selles oli nihästi „Sakala“ kui ka E. P. poolehoidjaid. Ka nende vahele tekkis lõhe, mis 28. VIII. 1881 päris kuristikuks muutus, kui Jakobson E. K. S. esimeheks valiti. E. P. poolehoidjad astusivad pea kõik seltsist välja. Selle asemele aga tuli uusi liikmeid palju juure. Neid, kes välja astusivad, nimetas Jakobson „tühjadeks peadeks“, peale Hurti ja Kreutzvaldi. Viimase seltsist lahkumise üle oli Jakobsonil väga kahju.

E. K. S. hakkas Jakobsoni ja Weske juhatusel õige elavalt tööle. Jakobson ise vaimustas liikmeid: „Elagem elava-

malt elavama tulevikule. Seeläbi elame ka elavamalt oma oleviku paremat elu!" (Sak. 47, 1881).

Just kõige kibedamal töö ajal, kus vastased võidetud olivad, kutsus surm Jakobsoni töö juurest ära. Ta oli ennast ühe sõidu aegu ära külmetanud ja sellest palaviku saanud. Selle peale vaatamata tegi ta tööd ühte puhku edasi, kuni haigus ta voodisse sundis minema. Haigus oli nii kardetavaks muutunud, et ka Jakobsoni raudne tervis sellele vastu ei jõudnud panna. 7. III. 1882 suri ta.

Teade Jakobsoni surma üle lagus kui kulutulü üle maa laiali. Kõigil, ka tema vastastelgi, oli selle mehe enneaegsest surmast kahju, kõik said aru, missugune tähtsus tema töö oli. Kui 11. III. Jakobsoni maeti, siis võidud pea üle terve maa kellahelinat kuulda. Ka Tartu Saksa (Jaani) kiriku kella olevat löödud. Pärast vabandasivad ennast kellalöömises lubandjad, nemad ei olevat teadnud, et see C. R. Jakobsoni auks sündida. Jakobsoni matusel, Kurgjas, oli nii palju rahvast koos, nagu seda enne Eestis ei oldud nähtud, mitte ükski eestlaste, vaid ka lätlaste ja venelaste poolt valati püüke ootamata kaotuse pärast.

Nii hindasivad Jakobsoni tööd tema kaaselanikud. Kuidas teeme meie seda, meie, kes 30 aastat hiljemini elame?

Need 30 aastat lubavad meil erapooletuma, objektiivilise pilguga Jakobsoni tööd hinnata. Kuid see objektiivilisem hindamine võib ainult meie austust, Jakobsoni vastu kasvatada.

Jakobson oli meie rahvuselise poliitika tõsine algataja. Sihid, mis tema üles seadis, maksavad meil poliitilises elus enamalt jaolt praegugi. Majanduselises või õieti agraarpoliitikas jääb Jakobsonile see sama au.

Eesti rahvuselise iseolemise idee arendajana ja laialilaotajana on Jakobson hulga õige tähtsat tööd teinud. Tema „isamaa“ ja „rahvus“ ei olnud nii utoopilist, nii pilvetagust laadi, nagu sellest enne tihti aru saadi. Neil oli teatav reaalne olemine, nad ei nõudnud enam ainult kiidulaulusid, vaid tõsist ja järeljätmata tööd.

Jakobsoni tegevus on tähtis ajajärk meie ajakirjanduse edenemiseloo. Meie vaba ja sihikindla ajakirjanduse alusepanemise peame me Jakobsoni tööks lugema. „Sakala“ oli esimene Eesti ajaleht, mis ennast vaimulikkude mõju alt vabastas.

Koolipõllul lõi Jakobson meile kõrgeväärtuselise koolikirjanduse, mille mõju all terve nüüdne rahvapõlv kasvatatud on.

Jakobsoni töö on suur väärtus juba sellepärast, et ta pea igal pool esimene, sihtide ülesseadja oli. Pealegi oli see töö enamalt jaolt niisugune, mida järeltulejatel tarvis ei olnud maha lõhkuma hakata, vaid mille peal julgesti võis edasi ehitada.

See töö oli nii laialine ja mitmekesine, et juba see üksi meid sunnib Jakobsoni meie ranva suuremate meeste hulka arvama. Tema töö mitmekesisus rippus nendest tingimistest, milles tal töötada tuli. Tööpõld oli nii lai ja töötegijaid nii vähe, et Jakobson ise igalpool tegev pidi olema. Enese tegevuse spetsialiseerimise peale ei võinud ta mõeldagi.

Oma elava tegevusega koondas Jakobson selleaegse Eesti seltskonna paremad jõud enese ümber ja vaimustas neid tööle. See tõi niisuguse elavuse tervesse Eestisse, millesugust enne Jakobsoni ei oldud nähtud. Ka pärast Jakobsoni ei olnud paaril kümnel aastal midagi selle sarnast näha.

Jakobsoni tegevusel oli aga veel sügavam tähtsus, kui selleaegse Eesti töösse rakendamine. See oli nimelt see sügav mulje, mis ta rahva hingeelusse jättis. Meie võime neid hingeelulisi tegurid, mis rahvast tegevusele kihutavad, kui üht teatavat jõudu enesele ette kujutada. Ainult siis, kui see jõud teatava suuruse astmeni jõuab, hakkab ta enese tegevust avaldama. Rahva tegevus on seda elavam, seda tulisem, mida suurem see jõud on. Eesti rahva hingelist jõudu suurendas Jakobson oma tegevusega märksa, kuna ta rahva hingeelus paremaid püüdmisi äratas ja sellega tuleviku tööle aluspinna valmistas. Arvatavasti saivad palju hilisemaid Eesti tegelasi peatõukuse just sellest vaimustusest, mis Jakobsoni tegevuse tagajärjena ennast rahva hingeelus ilmutas ja millest pea igalpool rahva seas kõige paremad mälestused on püsinud.

On mitmelt poolt, iseäranis vaimulikkude ringkondadest, Jakobsoni süüdistatud tema käreda teguviisi pärast. See kaebtus on ju omast kohast õige, kuid meil on tarvis ainult meeletuletada, missugustes tingimistes Jakobson töötas, et aru saada, miks ta käre oli. M. Martna sattuva ütluse järele oli Jakobson „tööjuhataja päikese tõusu ajal“, kes tahes või tahtmata unisid tööle pidi virgutama.

Jakobsoni süüdistati, et tema rahu ei olevat armastanud. Miks ta nii tegi, on jällegi arusaadav: selleaegne kõigega rahulolemine ja magus uinumine nõudis just äratust, tõukust, mis elu tooks. Jakobson ise ütleb selle kohta (Sak. 50, 1880): „Rahu, rahu! hüüdmine võib mõnele mehele küll elutarviduseks olla, aga elu see hüüdmine iseenesest mitte ei ole. Meile on aga elu tarvis, ja pealegi õige tulist elu!“

(Lõpp.)